

SVJETLANA VOREL
V. GIMNAZIJA ZAGREB
E-mail: svjetlana.vorel@gmail.com

KAROLINA UJAKOVIĆ
V. GIMNAZIJA ZAGREB
E-mail: karolina.ujakovic@zg.t-com.hr

Stručni članak
UDK[37.091.33:94]:94(4)“191“

Radionica: Uzroci Prvog svjetskog rata – interpretacije u historiografiji i udžbenicima

Autorice su prezentirale jedan od načina poučavanja o interpretacijama u historiografiji na primjeru radionice o uzrocima Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: poučavanje o interpretacijama, Prvi svjetski rat, udžbenici Povijesti

U stručnoj i najširoj javnosti povodom obilježavanja stogodišnjice Prvog svjetskog rata, od 2014. godine raspravljalo se, komemoriralo, otvarane su izložbe, pokretani su znanstveni projekti. U fokusu interesa bile su vojne operacije i bitke, vođe i obični vojnici, te pitanja uzroka rata. Pri tom mogli smo susresti različite i nove interpretacije događaja, osoba, procesa o kojima se učilo ili uči u školi u sklopu nastave povijesti. Otvaraju se time prilike i nastavnicima za aktualizaciju nastave i povezivanje nastavnih sadržaja sa suvremenim događajima. Također, to je prilika da učenike upoznamo sa različitim interpretacijama, u teoriji, ali i na primjeru uzroka Prvog svjetskog rata.

Ciljevi radionice koja je opisana u ovom radu su uočavanje postojanja različitih interpretacija, pokušaj objašnjavanja zašto se javljaju različite interpretacije kao i pokušaj formuliranja odgovora zašto su interpretacije obilježje suvremene historiografije, te jesu li i kako različite interpretacije povezane s povijesnim kontekstom.

Na pitanje zašto bismo poučavali o interpretacijama, možemo dati više odgovora. Prije svega novi kurikulum povijesti 2019. naglašava kao svrhu poučavanja i učenja povijesti razvijanje sposobnosti povijesnog mišljenja kroz različite perspektive i preispitivanje gledišta.

Poučavati o interpretacijama trebali bismo zato jer je to obilježje suvremene historiografije, da bismo dali učenicima priliku da upoznaju i uče o različitim interpretacijama, i zato što rad na interpretacijama razvija učeničke misaone sposobnosti te unosi demokraciju i pluralizam.¹

1 Snježana Koren, „Poučavanje o interpretacijama“, *Povijest u nastavi* X., br. 20 (2) (2012): 186., 187.

Prema S. Koren, interpretacija je prema jednoj, radnoj, verziji: „*svjesna refleksija o prošlosti, kao namjieran i promišljen pokušaj da se (re)konstruiraju i objasne određeni prošli događaji, procesi i promjene. Takvo tumačenje prošlosti obično nastaje na temelju različitih (povijesnih izvora), ali ga podjednako oblikuju i znanja, iskustva i sustavi vrijednosti onoga koji interpretira*“.²

TIJEK RADIONICE/NASTAVNOG SATA

U uvodnom dijelu sata s učenicima raspravljamo o postojanju različitih i brojnih interpretacija povijesnih događaja u historiografiji, novinskim tekstovima, filmovima, romanima. Važno je zatim postaviti pitanje koji bi mogli biti razlozi nastanka različitih interpretacija: jesu li to brojnost/oskudnost izvora, pojava novih izvora, osobni stavovi povjesničara, publika kojoj je interpretacija namijenjena ili političko okruženje određenog povijesnog razdoblja. U slijedećem koraku razgovaramo o tome zašto postoje različite interpretacije i kako ih vrednovati. Pri tome važno je imati na umu da su različite interpretacije prošlosti legitimne. Ono što je važno uočiti je kako vrednovati različite interpretacije, kako prepoznati eventualnu zlouporabu iz političkih razloga, te prepoznati utjecaj povijesnog konteksta na interpretacije. Važno je na koncu naglasiti da je učenje o interpretacijama *proces*, te da učenike treba postupno uvoditi u učenje o interpretacijama i prilagođavati teme dobi učenika.³

Predložemo slijedeće korake u poučavanju o interpretacijama (Tablica 1: prema Hayden i dr. te prema Koren, a prilagođeni našoj temi)

Tablica 1.: Koraci u poučavanju o interpretacijama

1. Upoznavanje teme	Upoznati učenike s događajem koji se interpretira, kontekstualno znanje o uzrocima i povodu Prvog svjetskog rata
2. Identifikacija interpretacije	Temeljem tekstova izvora prepoznaju postojanje različitih interpretacija
3. Analiza interpretacije	Učenici pronalaze sličnosti i razlike u interpretaciji
4. Objasnjenje interpretacije	Učeniku treba omogućiti, ako to nije stekao tijekom prethodne nastave, da se upozna s autorom, razdobljem, obilježjima društva, ideologije i sl. iz vremena nastanka interpretacije <ul style="list-style-type: none"> - Tko je autor/ica interpretacije? Što znamo o autoru? - Gdje je i kada nastala interpretacija?
5. Vrednovanje interpretacije	Učenicima možemo ponuditi pitanja koja će pomoći u interpretaciji: <ul style="list-style-type: none"> - Tko je ciljana publika? U koje svrhe je nastala interpretacija? - Jesu li neke od interpretacija vjerodostojnije od drugih? Zašto? Argumentiraj.

² Ibid., 188.

³ Ibid., 191.,192.

Uzroci Prvog svjetskog rata – povijesni okvir

Za pripremu sata i poučavanje, nastavnik se mora stručno, metodički, pripremiti i upoznati se s najnovijom historiografijom o Prvom svjetskom ratu. Da bi nastavnik mogao učenicima organizirati sat o interpretacijama, mora proučiti literaturu o uzrocima Prvog svjetskog rata, posebno najnoviju.

Za potrebe radionice/ školskog sata koristili smo sljedeću literaturu:

David Stevenson, *1914-1918. Povijest Prvog svjetskog rata*, Zagreb: Fraktura, 2014.,

Annika Mombauer, *Uzroci Prvog svjetskog rata-kontroverze i konsenzus*, Zagreb: Ljevak, 2014.,

Mark Mazower, *Mračni kontinent-europsko dvadeseto stoljeće*, Zagreb: Prometej, 2004.,

Paul Johnson, *Moderna vremena*, Zagreb: Goldenmarketing, 2007.

Dok je još trajao Prvi svjetski rat u francuskim školama djeca su u sklopu nastave povijesti učila o njegovim uzrocima.⁴ Od tada, tijekom proteklih stotinu godina, ministarstva obrazovanja brojnih zemalja svijeta u svoje su nastavne programe uvrstili uzroke Prvog svjetskog rata.

U udžbenicima kao i historiografiji mogu se pratiti evolucija interpretacija uzroka rata: od nastojanja zaraćenih država da krivnju za izbijanje rata pripišu drugima do konsenzusa o zajedničkoj odgovornosti. Pitanje koje možemo postaviti je zašto historiografija iznova istražuje prošlost. Može se naravno, odgovoriti kako povjesničari različitih razdoblja postavljaju nova vlastita pitanja ili pak ista pitanja u različitom okruženju kako bi na njih pronašli nove odgovore. Također odgovor može biti i u pojavi novih povijesnih izvora. Ovdje ćemo detaljnije govoriti o tezi da su se interpretacije mijenjale jer je tumačenje povijesti u historiografiji i udžbenicima u velikoj mjeri povezano s političkim pitanjima određenog društva.⁵ Iz različitih interpretacija uzroka Prvog svjetskog rata suvremenih povjesničara izdvojit ćemo one Mark Mazowera, Paul Johnsona, David Stevensona i Annike Mombauer.

Mark Mazower u djelu *Mračni kontinent* ističe prije svega zahtjev prema kojem povijest nije instrument politike, već nas nastoji približiti prošlosti u svim njezinim neizvjesnostima i nesigurnostima. Mazower stoga razmatrajući izbijanje Prvog svjetskog rata iznosi tezu da je doktrina nacionalizma koja se razvijala tijekom 19. stoljeća vodila urušavanju multietničkih i viševjerskih imperija te je upravo eskalacija nacionalizma dovela do krvoprolića Prvog svjetskog rata. Zanimljiva je pri tome njegova interpretacija Prvog svjetskog rata kao građanskog rata budući je kako navodi, širenje nacionalne države značilo i pojavu nacionalne manjine kao suvremenog političkog problema.⁶

4 David Stevenson, *1914-1918. Povijest Prvog svjetskog rata*, (Zagreb: Fraktura, 2014), 402.

5 Annika Mombauer, *Uzroci Prvog svjetskog rata-kontroverze i konsenzus*, (Zagreb: Ljevak, 2014), 12.

6 Mark Mazower, *Mračni kontinent-europsko dvadeseto stoljeće*, (Zagreb: Prometej, 2004), 11.-51.

Paul Johnson u djelu *Moderna vremena* govori o gospodarskim aspektima uzroka rata te ističe kako je strah od naglog gospodarskog rasta pa onda i vojnog potencijala Rusije, bio presudan razlog da Njemačka uđe u rat.⁷

David Stevenson analizira odgovornost vladajućih elita zaraćenih strana, ali i građana tih država te zaključuje da rat nije započeo igrom slučaja već kao posljedica odluka vlada koje su imale izbor između rata ili mira. Naglašava pri tome da iako su vladajuće elite svojim odlukama započele rat, za rat je bila nužna podrška koju su državnici uživali od strane šire javnosti jer je rat smatran pravednim. Objašnjava nadalje da je ratobornost koja je iskazivana u javnosti tijekom Srpanjske krize 1914., a zatim i upisivanje ratnih zajmova od strane građanstva, te odlazak u rat ili na rad u vojnoj industriji omogućilo ratna djelovanja. Autor zaključuje da odgovornost za početak rata leži na Njemačkoj koja iako nije planirala svjetski rat kako bi postigla svjetsku dominaciju, htjela je lokalni rat Austro-Ugarske i Srbije, te započela rat protiv Francuske i Rusije.⁸

Annika Mombauer u djelu *Uzroci Prvog svjetskog rata-kontroverze i konsenzus* analizirala je promjene tumačenja uzroka rata od razdoblja neposredno nakon završetka Prvog svjetskog rata sve do danas. Autorica svojim istraživanjem nastoji dokazati kako politička pitanja u nekom društvu utječu na njegovo tumačenje odnosno stav prema povijesti pa je stoga pitanje uzroka i odgovornosti za Prvi svjetski rat i danas prijeporna i iznova obrađivana tema u historiografiji i javnosti. U zaključku naglašava da je pitanje uzroka Prvog svjetskog rata imalo veliku važnost za povijest kako Njemačke nakon oba svjetska rata, tako i za povijest Europe.⁹

Dok je Prvi svjetski rat još trajao gotovo sve zaraćene države objavljivale su tzv. „bijeke knjige“ kojima su nastojale dokazati vlastitu nevinost u izbijanju rata. Po završetku rata 1919. pobjednici su utemeljili povjerenstvo za odlučivanje o odgovornosti kreatora rata, te tako i o izvršenju kazni. S druge strane njemačko ministarstvo vanjskih poslova utemeljilo je Odjel za ratnu krivnju s ciljem dokazivanja njemačke neđužnosti budući su na mirovnoj konferenciji pobjednici definirali isključivu njemačku krivicu. Obje strane su pri tome koristeći iste pisane izvore donijele oprečne zaključke o odgovornosti za rat. Pitanje koje je francuska strana tada jasno postavila bilo je ako Njemačka nije kriva za rat, tko će plaćati reparacije. Francuski povjesničar Pierre Renouvin stoga je sredinom 20-ih godina 20. st. trebao istražiti dokaze o krivici Njemačke za rat.¹⁰ U isto vrijeme u Vajmarskoj Njemačkoj formirana je struja tzv. revizionista koja je u istraživanjima uzroka rata imala za cilj dokazivanje jednakog udjela krivnje za rat svih zaraćenih strana pa su stoga često optuživani da selektivno proučavaju dokumente. Njemačke vlasti dapače, financirale su i u drugim zemljama

7 Paul Johnson, *Moderna vremena*, (Zagreb: Golden marketing, 2007), 22.-23.

8 Stevenson, *1914-1918.*, 33.-35., 405., 62.-64.

9 Mombauer, *Uzroci Prvog svjetskog rata*, 258.-259.

10 Ibid., 131. Renouvin rukovođen međutim znanstvenom metodologijom zaključio je da Njemačka nije kriva za planiranje općeg rata, ali da je zajedno s Austro-Ugarskom riskirala lokalni rat unatoč opasnosti od širenja rata te da zato te dvije države moraju snositi najveću odgovornost za rat.

istraživanja s revizionističkim ciljem pa je na primjer američki povjesničar Fay iznio stav da je rat bio slučajan i zajednička odgovornost zaraćenih strana dok je Barnes ustvrdio da je Antanta odgovorna za rat, i to Francuska, Rusija i Srbija.¹¹ Ovakav stav trebao je sačuvati SAD od ulaska u rat u budućnosti. U to vrijeme u boljševičkoj Rusiji nastajala su djela u kojima se isticala podjednaka krivica imperijalističkih sila u borbi za prevlast. Te marksističke interpretacije uzroke rata vidjele su u politici kolonijalne ekspanzije zaraćenih država. U zapadnoj Europi političke i gospodarske promjene 30-ih godina 20. st., ali i strah od boljševizma postupno su doveli do prevladavajućeg stava da su „države skliznule u rat“¹². Takvi pomirljivi tonovi odnosno tzv. „ugodni konsenzus“ o pitanju uzroka rata prema mišljenju Annike Mombauer utjecali su na pojavu i jačanje nacizma u Njemačkoj.¹³ Neposredno nakon Drugog svjetskog rata u tumačenju uloge Njemačke u dva svjetska rata njemački povjesničari postavili su razliku navodeći kako je Prvi svjetski rat izbio, a Drugi da je započeo. Prekretnicu u interpretaciji uzroka rata unijelo je djelo njemačkog povjesničara Fritza Fischera. Fischer je istraživanjima na primarnim izvorima došao do zaključka da je Njemačka odgovorna za izbijanje kako Drugog, tako i Prvog svjetskog rata jer je nastojala uspostaviti hegemoniju u Europi i svijetu. Posljedica takve interpretacije je jedna od najvećih polemika 20. st. u njemačkoj znanstvenoj, ali i političkoj javnosti. Kako bi opovrgnuli Fischerova tumačenja nastojalo se otkriti nove dokaze. Osim toga došlo je do odmaka od pretežno diplomatske i političke povijesti prema socijalnoj i gospodarskoj te ulozi pojedinačnih državnika.¹⁴ Ipak, potkraj 20. st. nova generacija istraživača javila se s novom tezom da za izbijanje rata nisu odgovorni političari, već okolnosti odnosno strateški razlozi zbog kojih je Njemačka morala ratovati. Današnji konsenzus polazi od stava o najvećem udjelu krivnje Njemačke, no uz rezervu da za poštenu procjenu odgovornosti za rat treba uzeti u obzir i politiku drugih zaraćenih država.¹⁵ Autorica u istraživanjima značajna uzroka rata kroz 20. st. smatra da su uzroci Prvog svjetskog rata bili važni jer se u tenzijama međunarodnih odnosa i prijetnji izbijanja rata činilo da bi iz razumijevanja izbijanja Prvog svjetskog rata, moglo se izbjeći ili predvidjeti novi rat.¹⁶

11 Ibid., 110.

12 Ibid., 121. Riječ je o često citiranoj izreci D. Lloyd Georga u njegovim Ratnim memoarima: „narodi su skliznuli preko ruba u kipući kotao rata bez traga straha ili očaja.“

13 Ibid., 133.-135.

14 Ibid., 150.-166. Riječ je o knjizi Griff Nach Der Weltmacht. U Bundestagu tada se isticalo da je Fischer otišao predaleko u svojim zaključcima jer bi to značilo da nacizam nije samo aberacija u njemačkoj povijesti kako se tada tumačilo, već da se radi o njemačkom karakteru koji vodi od Bismarcka do Hitlera što u konačnici opravdava podjelu Njemačke nakon Drugog svjetskog rata. Pod pokroviteljstvom vlade stoga povjesničar G. Ritter piše knjigu koja je trebala opovrgnute Fischerove zaključke.

15 Ibid., 260.

16 Ibid., 218.

PRIKAZ RADIONICE

Ciljevi radionice su analiza povezanosti različitih interpretacija u historiografiji s povijesnim kontekstom i uočavanje te povezanosti s tekstom u udžbenicima. U održanoj radionici koristili smo udžbenike povijesti od 1918. do najnovijeg doba. Izbor udžbenika i autora ovisi o samom nastavniku i može se mijenjati.

Ishodi:

- sudionici/učenici će moći definirati uzroke Prvog svjetskog rata koristeći primjere iz udžbenika
- sudionici/učenici će moći izdvojiti sličnosti i razlike različitih interpretacija
- sudionici/učenici će moći usporediti promjene u objašnjavanju uzroka na temelju primjera iz udžbenika
- sudionici/učenici će moći postaviti teze o razlozima različitih interpretacija i povezati ih s interpretacijama u historiografiji

Razrada:

U radionici/ na satu se radi u skupinama na temelju primjera iz udžbenika i navedenih uzroka Prvog svjetskog rata. Sudionici/učenici će definirati uzroke Prvog svjetskog rata koristeći primjere iz udžbenika zatim izdvojiti sličnosti i razlike različitih interpretacija, te će moći usporediti promjene u objašnjavanju uzroka na temelju primjera iz udžbenika (Prilog 1., Tablica o razlozima različitih interpretacija).

Prilog 1. Tablica o promjenama u objašnjavanju uzroka Prvog svjetskog rata na primjeru iz odabranih udžbenika

Autor, naziv i godina izdanja	Uzroci rata prema autoru	Koja je točka gledišta autora? Tko je kriv?	Je li autor pristran ili objektivan? Kako politički kontekst utječe na stav autora?
V. Radojević, V. Milutinović, <i>Historija Srba, Hrvata i Slovenaca</i> za IV. razred, Leskovic 1921.			
Ž. Jakić, <i>Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca</i> II. dio, Zagreb, 1935.			
S. Srkulj, <i>Hrvatska povijest</i> , Zagreb, 1944.			
T. Čubelić, <i>Povijest</i> za VIII. razred OŠ i IV. SŠ, Zagreb, 1956.			
S. Blažeković, <i>Povijest</i> za 1. razred ekonomske škole, Zagreb, 1964.			

Autor, naziv i godina izdanja	Uzroci rata prema autoru	Koja je točka gledišta autora? Tko je kriv?	Je li autor pristran ili objektivan? Kako politički kontekst utječe na stav autora?
I. Perić, <i>Povijest za IV. razred gimnazije</i> , Zagreb, 1971.			
na stav autoT. Čubelić, D. Pavličević, <i>Povijest 2</i> , Školska knjiga, Zagreb, 1983.			
F. Mirošević, F. Šanjek, T. Macan, A. Mijatović, <i>Povijest, udžbenik za II. razred strukovnih škola</i> , Školska knjiga, Zagreb, 1997.			
M. Kolar Dimitirijević, H. Petrić, J. Raguž, <i>Povijest IV, Meridijani</i> , Samobor, 2004.			
I. Stojaković, K. Erdelja, <i>Koraci kroz vrijeme IV</i> , Zagreb, 2014.			

U završnom dijelu postaviti će teze o razlozima različitih interpretacija i povezati ih s interpretacijama u historiografiji.

LITERATURA

- Blažeković, Stjepan. *Povijest naroda Jugoslavije s osnovama nauke o društvu za I. razred ekonomske škole*. Zagreb: Centar za izdavanje skriptata za stručne škole: Zavod za školstvo Gradske skupštine Zagreba, 1964.
- Čubelić, Tomo. *Povijest za VIII. razrede narodne osmogodišnje škole i za IV. razrede gimnazije*, II. dio, Zagreb: Školska knjiga, 1956.
- Čubelić, Tomo; Pavličević, Dragutin. *Povijest 2*, Zagreb: Školska knjiga, 1983.
- Jakić, Živko. *Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca* II. dio. Zagreb: nakl. Narodne knjižnice, 1935.
- Johnson, Paul. *Moderna vremena*. Zagreb: Golden marketing, 2007.
- Kolar Dimitirijević, Mira; Petrić, Hrvoje; Raguž, Jakša. *Povijest IV*. Samobor: Meridijani, 2004.
- Koren, Snježana. „Poučavanje o interpretacijama“. *Povijest u nastavi* X., 20 (2) (2012): 185.-215.
- Mazower, Mark. *Mračni kontinent-europsko dvadeseto stoljeće*. Zagreb: Prometej, 2004.
- Mirošević, Franko; Šanjek, Franjo; Macan, Trpimir; Mijatović, Anđelko. *Povijest, udžbenik za II. razred strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Mombauer, Annika. *Uzroci Prvog svjetskog rata-kontroverze i konsenzus*. Zagreb: Ljevak, 2014.
- Perić, Ivo. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.

Radojević, J. Vladimir J.; Milutinović, J. Vladimir. *Istorija Srba, Hrvata i Slovenaca, za učenike IV razred osnovnih škola*. Leskovac: Štamparija Ž. D. Obrenovića, 1921.

Srkulj, Stjepan. *Hrvatska poviest*. Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, 1944.

Stevenson, David. *1914-1918. Povijest Prvog svjetskog rata*. Zagreb: Fraktura, 2014.

Stojaković, Igor; Erdelja, Krešimir. *Koraci kroz vrijeme IV*. Zagreb: Školska knjiga, 2014.

SUMMARY

Workshop: The causes of the First World war – the interpretations found in historiography and text books

The authors present one of the ways to teach about the interpretations in historiography on the example of a workshop about the causes of the First World War.

Key words: teaching about the interpretations, The First World War, History text books.